

Економіко-правові аспекти діяльності комерційних банків у межах ПФГ

Дерев'янка Б.В.

Донецький інститут внутрішніх справ
МВС України при ДонНУ

Спрямованість України на інтеграцію з провідними світовими фінансово-кредитними установами та прагнення вступу до Світової організації торгівлі, що включає 142 країни й охоплює понад 90% світової торгівлі, визначили потребу в інтенсивному розвитку інвестиційних процесів в економіці країни.

Саме тому на перший план виходить зміна пріоритетів діяльності комерційних банків України з ведення розрахункових операцій та діяльності на валютному ринку на кредитування виробничого, і перш за все промислового сектора економіки. За своєю суттю саме комерційні банки України повинні стати рушійною силою реформування господарської системи країни, розвитку інтеграційних процесів і фінансування довготермінових державних програм. Саме це в деякій мірі передбачає дія Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні», далі у тексті Закон України. Він визначає промислово-фінансову групу як об'єднання, до якого можуть входити промислові підприємства, банки, наукові й проектні установи, інші установи всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється за рішенням Уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції [1, ст. 88]. Можливість банків брати участь у промислово-фінансових групах (ПФГ) передбачена також статтею 9 Закону України «Про банки і банківську діяльність» за умови дотримання вимог антимонопольного законодавства України [2, ст. 30].

Отже, за задумом авторів Закону України створення ПФГ повинно вирішити проблеми інвестування підприємств-учасників ПФГ за рахунок ресурсів банку або фінансово-кредитної установи, що також входить до складу учасників ПФГ.

Питання управління ПФГ регламентується пунктом 7 статті 2 Закону України, який встановлює, що головним підприємством ПФГ не можуть бути торговельне підприємство, підприємство в сфері громадського харчування, побутового обслуговування, матеріально-технічного постачання, банк, фінансово-кредитна установа [1, ст. 88], чим підсвідомо формує уяву підприємця про те, що комерційний банк або фінансово-кредитна установа є постачальником вільного капіталу для інших суб'єктів ПФГ.

З приводу цього можна зробити припущення, що насправді роль банку в ПФГ повинна бути значно більшою. Але через стан законодавства про ПФГ, що функціонує на сучасному етапі розвитку господарсько-правових відносин в Україні, користуючись статтею 3 Закону України «Про підприємства в Україні» існує багато консорціумів,

концернів та інших об'єднань підприємств за галузевим, територіальним та іншими принципами, в яких доволі часто беруть участь комерційні банки, а Закон України при цьому лишається незатребуваним. То хто ж від цього виграє? Однозначно, що не держава, бо мета створення вищезазначених об'єднань передбачає, у першу чергу, отримання прибутку і вирішення тактичних цілей, а не реалізація державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України. Але й не банківські установи, які відмовою від створення ПФГ втрачають можливість отримувати пільги, передбачені статтею 4 Закону України, що надаються головному підприємству та учасникам ПФГ. Тому вважаю за доцільне для зацікавлення у створенні ПФГ комерційних банків, які мають кваліфікований апарат управлінців та виконавців, широкі інформаційно-аналітичні можливості, є достатньо мобільними в реагуванні на зміни ринкової кон'юнктури та добре захищеними від інфляційних процесів, слід дещо переглянути законодавчу базу, яка регламентує організацію та діяльність ПФГ в Україні.

Якщо звернути увагу на досвід у цьому питанні одного з найголовніших економічних партнерів України, то можна зазначити, що стаття 11 Федерального закону Російської Федерації «Про фінансово-промислові групи» серед іншого включає норму, яка визначає, що центральна компанія фінансово-промислової групи, як правило, є інвестиційним інститутом [3, ст. 4697], яка на відміну від пункту 7 статті 2 Закону України носить рекомендаційний характер, закликаючи суб'єктів господарського права Російської Федерації обирати центральною компанією фінансово-промислової групи (синонім головного підприємства ПФГ України) інвестиційний інститут, але й не забороняє іншої поведінки суб'єктів.

Користуючись поданим прикладом, уявляється за доцільне запропонувати внесення змін до пункту 7 статті 2 Закону України, які б дозволили підприємствам-суб'єктам ПФГ самим вирішувати питання щодо головного підприємства ПФГ. Можливо тоді, спираючись на об'єктивні економічні умови, комерційні банки займуть провідне місце у створенні та діяльності ПФГ, як це є у Російській Федерації. Так за словами відомого економіста Російської Федерації Рудашевського В.Д. для поєднання банківського капіталу з виробничим і було запроваджено нову організаційну форму економічної діяльності - фінансово-промислову групу (ФПГ), принципова особливість якої полягає у тому, що залучення фінансових ресурсів сполучається тут із процесом їх вкладень і концентрації по напрямках, що забезпечують розширення власного сектора на внутрішньому ринку, а також активне просування, експансію на світовий ринок. У цьому перш за все і полягає головна мета створення ФПГ. Суттю ФПГ, її стержнем, на який нанизуються вся організаційна структура, є система фінансових інструментів й інститутів. Тому ФПГ – це інвестиційно-фінансовий інститут, а не виробничо-технологічний комплекс [4, с. 35].

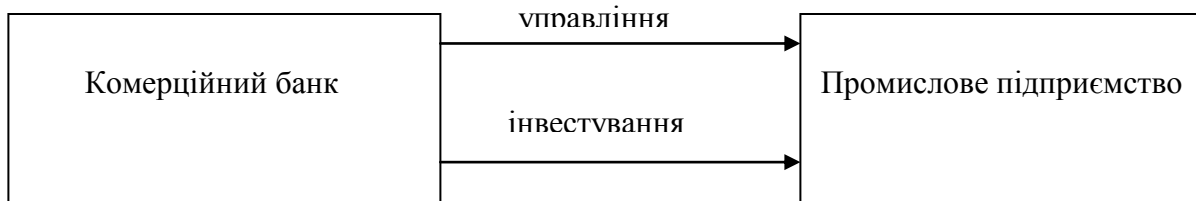
Провідні українські економісти та юристи, спираючись на глибокі аналітичні дослідження об'єктивних економічних процесів у прогресуючій світовій економіці та

нормативно-правової бази, що регламентує ці процеси та сприяє їх розвитку, висловлюють думки, аналогічні думкам Уманців Ю. та Уманців Г. про те, що невиправданим є обмеження банку, кредитно-фінансової установи чи торговельної установи у праві бути головним підприємством ПФГ. Адже в усьому світі фінансово-промислові групи (саме фінансово-промислові, а не промислово-фінансові як в Україні) - це об'єднання підприємств навколо фінансового центру, основним завданням якого є залучення й акумулювання фінансових ресурсів, а також розробка інвестиційної політики і здійснення капіталовкладень. Як показує досвід, найперспективнішими є ФПГ, очолювані банками. Вони активно застосовують різноманітні важелі прямого та портфельного інвестування, ефективно управляють корпоративними фінансами та інвестиційними проектами [5, с. 102]. На думку Краснопольського В.А. перспективним із погляду ствердження ФПГ як повноправного учасника глобальних економічних процесів може бути надання банкам можливостей: придбання без обмежень пакетів акцій підприємств-учасників, що дають змогу банку безпосередньо контролювати їхню діяльність; залучення до розподілу іноземної валюти для ФПГ; повноправної участі у програмах залучення коштів шляхом здійснення операцій на фондовому ринку (програми ADR і облігацій); координації зусиль з клієнтами-учасниками ФПГ щодо обслуговування їхніх довгострокових фінансових програм (лізинг, капітальне будівництво), що мають прийнятний рівень прибутковості й забезпечення; участі у пенсійних планах й оптимізації фінансових потоків як усередині, так і ззовні ФПГ [6, с. 38]. Макогон Ю.В. і Орехова Т.В. у роботі «Организация и функционирование предприятий с иностранными инвестициями» серед інших недоліків Закону України згідно з висновками Кабінету Міністрів України виділяють неправомірність обмеження кількості банків у кожній групі одним банком [7, с. 82-83].

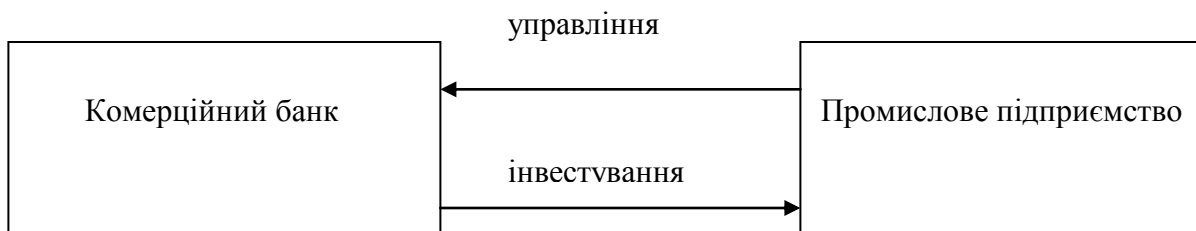
З метою надання попереднім висновкам більшої наочності, розглянемо максимально спрощені схеми можливої взаємодії комерційних банків та промислових підприємств у межах ПФГ і ФПГ:

Схеми I - II. Взаємодія комерційного банку та промислового підприємства в межах ПФГ (ФПГ).

I. ФПГ

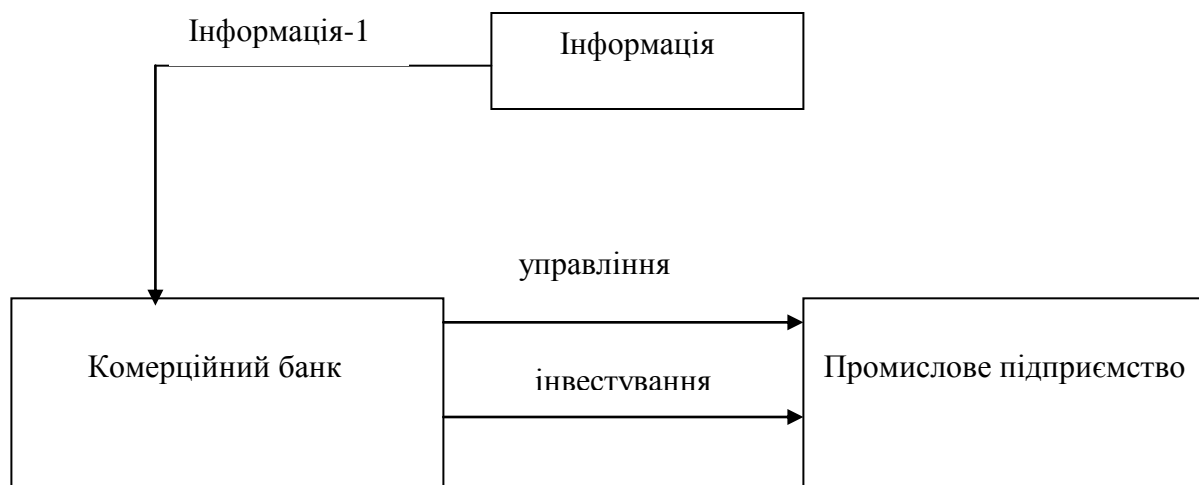
II. ПФГ

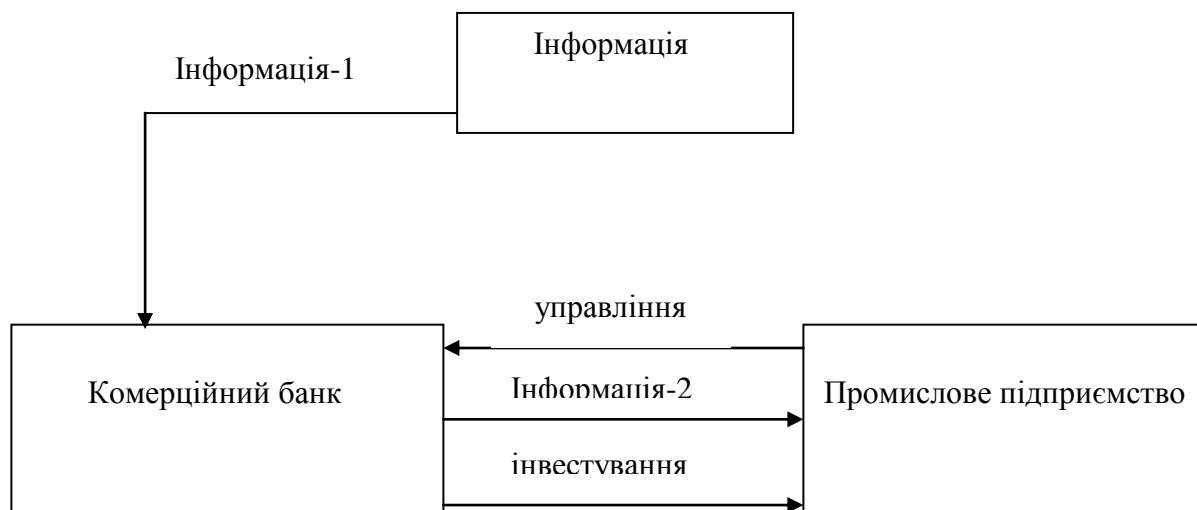
Розглянувши подані схеми, можна зазначити, що в обох випадках комерційні банки здійснюють інвестиційну діяльність, перерозподіл вільного капіталу між суб'єктами групи, але загальну діяльність групи організують і проводять лише у випадку, передбаченому на схемі I. Але у цьому випадку комерційні банки є юридичними особами Російської Федерації або іншої країни світу, де банки займають не нижче (а часто й вище) положення в межах великих об'єднань фінансового і промислового капіталів, українські ж комерційні банки можуть бути лише учасниками ПФГ, управління якими здійснюється російським (іншим зарубіжним) або українським промисловим підприємством (схема II). Беручи до уваги, що сучасна світова економіка взяла напрямом на перехід до постіндустріального суспільства і вивела на перший план інформаційні можливості господарських систем, а також те, що банківські установи об'єктивно мають більш оперативну й достовірну інформацію, ніж інші суб'єкти господарського права, можна скоригувати наведені раніше схеми:

Схеми I - II, скориговані. Взаємодія комерційного банку та промислового підприємства в межах ПФГ (ФПГ).

I. ФПГ

II. ПФГ

Розглянувши скориговані схеми взаємодії комерційного банку і промислового підприємства, можна зазначити, що інформація перед тим як потрапити до комерційного банку, проходить кілька етапів, на яких зазнає змін і набуває форми, яку умовно назвемо «Інформація-1». На підставі саме цього рівня інформаційного забезпечення комерційний банк у разі його керівництва ФПГ здійснює управління. У випадках, коли комерційний банк не є головним підприємством ПФГ, інформація проходить ще кілька додаткових етапів на шляху від банку до промислового підприємства-головного підприємства ПФГ, під час чого зазнає додаткових змін і приймає умовну форму «Інформація-2», на основі якої здійснює управління ПФГ промислове підприємство. Навіть після ефективного регулювання процесу передачі «Інформації-2», він все одно вимагає витрат часу, додаткових засобів зв'язку і не виключає можливості збою. З цих простих схем видно, що за інших рівних умов найбільш точну й оперативну інформацію і як наслідок можливість прийняття більш ефективних і своєчасних управлінських рішень мають менеджери центральних компаній ФПГ, позначених на схемі I, тобто ФПГ, очолюваних комерційними банками Російської Федерації чи інших країн.

Таким чином, з усього вищезазначеного можна зробити ще один негативний висновок – дія пункту 7 статті 2 Закону України фактично визначила, що статус українських комерційних банків є нижчим, ніж у російських, тому, розуміючи важливість інформаційного забезпечення у сучасному європейському та світовому економічному просторі, провідні українські підприємства прагнуть ставати учасниками ФПГ, очолюваних банками, або такими, де банки хоча й не є головними підприємствами, але відіграють провідні ролі, і через майже повну відсутність таких груп в Україні, – шукають і знаходять їх перш за все у Російській Федерації. Прикладами таких ФПГ можуть бути «Нижньоновгородські автомобілі», «Точність»,

«Слов'янський папір» та інші [8, с. 108]. Але в цьому випадку, використовуючи фактор фінансування, російські партнери можуть ефективно реалізовувати насамперед власні стратегічні інтереси, відводячи українським виробникам роль постачальників деталей, сировини та послуг [Див., наприклад, 9, с. 43-44]. Можливо, що за рахунок такої інтеграції економіка України все ж таки виграє, але не так багато, як могла б у випадку широкого використання інвестиційних можливостей, поєднаних з ефективним управлінням великими фінансово-виробничими системами, яке б здійснювали власні комерційні банки.

Крім цього, свободу інвестиційної діяльності комерційного банку обмежує дія пункту 6 статті 2 Закону України: «Підприємство, установа, організація можуть бути головним підприємством чи учасником тільки однієї ПФГ».

У складі ПФГ може бути лише один банк.» [1, ст. 88].

Враховуючи дію норми, передбаченої пунктом 3 статті 3 Закону України: «Кабінет Міністрів України приймає до розгляду проекти створення ПФГ за умови, що розрахунковий обсяг реалізації кінцевої продукції ПФГ буде еквівалентним сумі сто мільйонів доларів США за рік починаючи з другого року після створення ПФГ.» [1, ст. 88], а також те, що за десятирічну історію існування в Україні дворівневої банківської системи далеко не всі комерційні банки мають достатньо вільного капіталу, щоб за рік діяльності створюваної з їхньою участю ПФГ сприяти доведенню розрахункового обсягу реалізації кінцевої продукції ПФГ до рівня, еквівалентного сумі у сто мільйонів доларів США, можна зазначити, що багато відносно невеликих комерційних банків України втрачають можливість участі у ПФГ. Так, М. Коваль зазначає, що за своєю потужністю український банківський капітал значно поступається не тільки Заходу і Росії, але й багатьом країнам СНД. У 1996 році лише 2 українські банки входили до ста значних банків СНД [9, с. 41]. А за станом на 01.05.2000 року зі 158 діючих банків від'ємне значення нормативного капіталу було зафіксовано у 4 банків; від 1 до 2 млн. євро мали 15 банків, від 2 до 3 млн. – 25, від 3 до 5 млн. – 50, від 5 до 10 млн. – 47, понад 10 млн. євро нормативного капіталу мали лише 20 банків [10, с. 2-3]. Отже далеко не всі комерційні банки України мають можливість самотужки вивести новостворену за їхньої участі ПФГ на другому році її діяльності до рівня розрахункового обсягу реалізації кінцевої продукції, еквівалентного сумі у сто мільйонів доларів США. Можливо, що для вирішення цієї проблеми слід вжити необхідних змін до частини другої пункту 6 статті 2 Закону України, які хоча б у вигляді експерименту дозволяли двом, трьом або об'єднанню комерційних банків бути учасниками одної ПФГ, а щоб між ними не виникало суперечностей, зобов'язати їх попередньо визначити й обумовити права та обов'язки один одного двосторонніми договорами, а також зазначити їх у Генеральній угоді про сумісну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ [11, ст. 985].

Підбиваючи підсумки розгляду умов, що створюють перешкоди інвестиційній діяльності українських комерційних банків у межах ПФГ, можна зазначити, що одними з них є норми, передбачені пунктами 7 та 6 статті 2 Закону України, які ставлять за інших рівних умов український комерційний банк з усіма його аналітико-інформаційними можливостями у залежність від промислового підприємства, українські ПФГ у менш перспективний стан, ніж російські ФПГ, очолювані російськими комерційними банками, забороняють двом та більше комерційним банкам із недостатнім розміром статутного фонду для забезпечення доведення розрахункового обсягу реалізації кінцевої продукції ПФГ через рік її діяльності до суми, еквівалентної ста мільйонам доларів США у кожного з них окремо, бути учасниками однієї ПФГ одночасно. Результатом дії цих, а також багатьох інших суб'єктивних та об'єктивних факторів є доволі низька зацікавленість комерційних банків ставати учасниками ПФГ і, як наслідок, втрата промисловими підприємствами інвестиційних можливостей суб'єктів другого рівня банківської системи України, а державою – можливостей реалізації програм розвитку пріоритетних галузей виробництва й уповільнення темпів структурної перебудови економіки України.

Можливо, одним із шляхів подолання проблем, пов'язаних із залученням комерційних банків України до створення ПФГ, може стати внесення змін та доповнень до пунктів 7 та 6 статті 2 Закону України, які б надали можливість комерційному банку за згодою учасників ПФГ здійснювати управління нею, а також дозволили двом чи більше комерційним банкам бути учасниками однієї ПФГ одночасно (а одному з них, можливо, і головним підприємством у випадку позитивного вирішення проблеми, яка витікає з пункту 7 статті 2 Закону України). Тому пропоную до складу учасників ПФГ, що можуть бути головним підприємством ПФГ, додати банк та фінансово-кредитну установу і викласти пункт 2 статті 1 Закону України в такій редакції: «Головне підприємство ПФГ – банк, фінансово-кредитна установа, підприємство, що виробляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, які створені відповідно до законодавства України, сплачують податки в Україні та офіційно представляють інтереси ПФГ в Україні та за її межами. Головне підприємство ПФГ втрачає право на будь-які пільги з питань оподаткування, яке воно мало або може мати згідно з чинним законодавством України.»; у частині першій пункту 7 статті 2 Закону України з переліку суб'єктів господарського права України, що не можуть бути головним підприємством, виключити банк та фінансово-кредитну установу, лишивши дану норму в такій редакції: «Головним підприємством ПФГ не можуть бути торговельне підприємство, транспортне підприємство, підприємство в сфері громадського харчування, побутового обслуговування, матеріально-технічного постачання.»; з пункту 6 статті 2 Закону України виключити частину другу «У складі ПФГ може бути тільки один банк», а у частині першій після слова «організація» додати слово «банк», виклавши пункт 6 статті 2 Закону України в такій редакції:

«Підприємство, установа, організація, банк можуть бути головним підприємством чи учасником тільки однієї ПФГ». У відповідність до Закону України привести Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 року № 781, із змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 1998 року № 1336 [11, ст. 135]. Так, пункти 5, 6, 7, що входять до загальних положень, необхідно викласти у такій редакції:

«5. До складу ПФГ входить головне підприємство ПФГ та учасники ПФГ. У складі ПФГ обов'язкова наявність одної, кількох або об'єднання банківських установ.

6. Головне підприємство ПФГ – це банк, фінансово-кредитна установа, підприємство, що виготовляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, які створені відповідно до законодавства України, сплачують податки в Україні.

Головне підприємство ПФГ зберігає статус юридичної особи і офіційно представляє інтереси ПФГ в Україні та за її межами.

7. Головним підприємством ПФГ не може бути торгівельне підприємство, транспортне підприємство, підприємство сфери громадського харчування, побутового обслуговування, матеріально-технічного постачання.»

Для більшої наявності складемо порівняльну характеристику чинного законодавства про ПФГ та змін, що пропонуються до нього, у вигляді таблиці 1:

Місце знаходження відповідної норми права	Редакція, що існує	Редакція, що пропонується
1	2	3
Пункт 2 статті 1 Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні», далі в таблиці Закон України	Головне підприємство ПФГ – підприємство, створене відповідно до законодавства України, яке виробляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, сплачує податки в Україні та офіційно представляє інтереси ПФГ в Україні та за її межами. Головне підприємство ПФГ втрачає право на будь-які пільги з питань оподаткування, яке воно мало або може мати згідно з чинним законодавством України.	Головне підприємство ПФГ - банк, фінансово-кредитна установа, підприємство, що виробляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, які створені відповідно до законодавства України, сплачують податки в Україні та офіційно представляють інтереси ПФГ в Україні та за її межами. Головне підприємство ПФГ втрачає право на будь-які пільги з питань оподаткування, яке воно мало або може мати згідно з чинним законодавством України.
Пункт 6 статті 2 Закону України	Підприємство, установа, організація, можуть бути головним підприємством чи	Підприємство, установа, організація, банк можуть бути головним підприємством чи

	учасником тільки однієї ПФГ. У складі ПФГ може бути тільки один банк.	учасником тільки однієї ПФГ.
Частина перша пункту 7 статті 2 Закону України	Головним підприємством ПФГ не можуть бути торговельне підприємство, транспортне підприємство, підприємство в сфері громадського харчування, побутового обслуговування, матеріально-технічного постачання, банк, фінансово-кредитна установа.	Головним підприємством ПФГ не можуть бути торговельне підприємство, транспортне підприємство, підприємство в сфері громадського харчування, побутового обслуговування, матеріально-технічного постачання.
Пункт 5 Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп, далі в таблиці Положення	До складу ПФГ входить головне підприємство ПФГ та учасники ПФГ. У складі учасників ПФГ обов'язкова наявність банківської установи.	До складу ПФГ входить головне підприємство ПФГ та учасники ПФГ. У складі ПФГ обов'язкова наявність одної, кількох або об'єднання банківських установ.
Пункт 6 Положення	Головне підприємство ПФГ – це підприємство, створене відповідно до законодавства України, яке виготовляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, сплачує податки в Україні. Головне підприємство ПФГ зберігає статус юридичної особи і офіційно представляє інтереси ПФГ в Україні та за її межами.	Головне підприємство ПФГ – це банк, фінансово-кредитна установа, підприємство, що виготовляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, які створені відповідно до законодавства України, сплачують податки в Україні. Головне підприємство ПФГ зберігає статус юридичної особи і офіційно представляє інтереси ПФГ в Україні та за її межами.
Пункт 7 Положення	Головним підприємством ПФГ не може бути торговельне підприємство, транспортне підприємство, підприємство сфери громадського харчування, побутового обслуговування, матеріально-технічного постачання, банк, фінансово-кредитна установа.	Головним підприємством ПФГ не може бути торговельне підприємство, транспортне підприємство, підприємство сфери громадського харчування, побутового обслуговування, матеріально-технічного постачання.

Безперечно, запропоновані зміни до цих норм не вирішать одразу всіх проблем, що пов'язані з організацією і діяльністю ПФГ в Україні, але повинні виступити певним стимулом залучення до інвестиційної діяльності комерційних банків України в межах ПФГ.

Література:

1. Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» від 21 листопада 1995 року №437/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - №23. - Ст. 88.
2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року №2121-III // Відомості Верховної Ради України. - 2000. - №5-6. - Ст. 30.
3. Федеральный закон Российской Федерации «О финансово-промышленных группах» // Сборник законодательства Российской Федерации. - 1995. - №49. - Ст. 4697.
4. Рудашевский В.Д. Правовое положение финансово-промышленных групп: возможности и ограничения. // Государство и право. - 1998. - №2. - С. 35-42.
5. Ю. Уманців, Г. Уманців. Промислово-фінансові групи в Україні: державне регулювання, стан та перспективи розвитку. // Підприємництво, господарство, право. - 2001. - №10. - С. 101-104.
6. Краснопольський В.А. Перспективи участі комерційних банків у діяльності ФПГ і ТНК. // Фінанси України. - 2000. - №7. - С. 136-138.
7. Макогон Ю.В., Орехова Т.В. Организация и функционирование предприятий с иностранными инвестициями. Учебное пособие. – Донецк: ДонНУ, 2000. – С. 77-88.
8. Ю. Уманців, Г. Уманців. Фінансово-промислові групи у структурі сучасної економіки. // Підприємництво, господарство, право. – 2001. - № 5. – С. 104-108.
9. Коваль М. Проблемы создания финансово-промышленных групп в Украине // Экономика Украины. – 1996. - № 10. – С. 39-44.
10. Солтис Я. Банки України сьогодні. // Вісник Національного Банку України. – 2000. - № 7. – С. 2-6.
11. Указ Президента України «Про окремі питання створення промислово-фінансових груп» від 8 липня 1998 року № 754/98. // Офіційний вісник України. – 1998. - № 27. – Ст. 985.
12. Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 року № 781, із змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 1998 року № 1336. // Зібрання законодавства України. Серія 1. – 2000. - № 5. – Ст. 135.